

Префіксальний словотвір (англійська мова)

Тип	Значення	Приклади
Under-	недостатність, недовершеність дії	underestimate– недооцінка, underemployment – неповна зайнятість
un-	заперечення властивості чи якості	unbalance – нерівновага, unacceptable-неприйнятний
re-	повторюваність дії	rebate – повернення переплати, reappraisal – перерахунок
over-	надмірність	overcharge – завищення цін, overconsumption – надмірне споживання

УДК 340.113+81'276.6:34(=161.2)

Царьова І.В.

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано лінгвопрагматичний аспект юридичного дискурсу. Зазначено, що предметом багатьох правничих дискусій є лінгвістичний статус юридичної мови. Запропоновано власну параметризацію функціонування юридичного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, мовна девіація, юридичний дискурс, юридична лінгвістика, юридичний текст.

На сучасному етапі розвитку юридичної лінгвістики посилену увагу спрямовано на структурну організацію компонентів речення й наявні між ними семантико-синтаксичні зв'язки юридичного тексту. Потреба застосовувати методологічний інструментарій юриспруденції та мовознавства, продиктовані потребою здійснювати комплексне дослідження закону, влади в їх взаємозв'язку з мовою, культурою, соціумом.

Підґрунтя сучасних наукових концепцій, що стосуються мовного упорядкування юридичних текстів, зокрема нормативно-правових актів, перебували в центрі уваги таких дослідників, як Б. Ажнюк, Н. Артикуца, І. Грязін, Т. Губаєва, О. Доценко, А. Піголкін, Ю. Прадід, Т. Радзієвська, А. Черданцев, Л. Чулінда, А. Ушаков. Серед інших актуальних проблем аналізувалися питання юридичної термінології, синонімії правничих термінів, відповідності їх змісту та форми, типології, доцільності вживання технічних термінів у нормативно-правових актах, які регламентують різні сфери суспільних відносин (Ю. Гришенкова, В. Демченко, І. Іванова,

С. Кравченко, В. Навроцький, Ю. Степанов, З. Тростюк, І. Штерн). Особливої ваги набуває визначення таких способів побудови текстів нормативно-правових актів, які б дозволяли найбільш точно й адекватно матеріалізувати інтенції законодавця. Однією із основних причин лінгвістичної недосконалості законодавчих документів є відносно невисокий рівень професійного володіння авторами літературною мовою як єдиним засобом матеріалізації права, що призводить до появи різного роду мовних девіацій та логічних аномалій у нормативно-правових текстах. Натомість проблема формування юридичного дискурсу не привертала увагу українських науковців. Таким чином, **актуальність дослідження** визначається, насамперед, тим, що його проблематика перебуває в руслі сучасних лінгвістичних досліджень, спрямованих на вивчення системно-функціональної природи мови та лінгвопрагматичного аспекту юридичного дискурсу.

Дискусійні аспекти й основні шляхи дослідження юридичної лінгвістики об'єктивно потрапили в поле зору двох наук – лінгвістики та правознавства. Навіть у назві науки фіксують певну термінологічну невизначеність: *лінгвоюристика* – дослідження мовних аспектів права (В. Василенко, Р. Іванський, А. Скорофатова), *юрислінгвістика* – вивчає юридичні аспекти мови, зокрема й функціонування мов у суспільстві (М. Голев, Б. Юськів, Т. Шокиров), *юридична лінгвістика* (Ю. Прадід), *юридизація мови* (Л. Ажнюк, А. Токарська), *правнича лінгвістика* – зв'язок мови та правових норм (А. Подлех, Г. Проценко). Російський вчений, професор М. Голев наголошує, що слід розрізняти поняття *юрислінгвістика*, *лінгвоюристика*, оскільки предметом юрислінгвістики є юридичний аспект мови і цим мають займатися лінгвісти, а лінгвоюристика досліджує мовні аспекти права і тому є розділом юриспруденції [3, с. 12]. Зауважимо, що вживання поняття *юридична лінгвістика*, об'єктом якої виступає система взаємозв'язків мови і права на різних рівнях, є більш слушним, адже всі аспекти відносин нерозривно пов'язані. Об'єктом юридичної лінгвістики є взаємозв'язки мови і закону, а предметом – юридичний аспект мови. Юридичний аспект мови – це природні мовні прояви, що містять елементи права та в яких можна побачити певні потенції юридизації. Крім того, «у сферу юрислінгвістики входять ті закономірності природної мови, які лежать або повинні лягти в підстави тексту закону, що багато в чому визначають як його створення, так і застосування в юридичній практиці» [4, с. 68].

Лінгвістичний статус юридичної мови окреслюється співвіднесенням її ознак з ознаками національної мови. Існують підходи, які визначають мову права як: жаргон, спеціальну мову, мовний реєстр, ідіолект законодавця, мову законодавця, текст правових приписів, словесний код [10, с. 82]. Підкреслимо, що необхідність поліпшення якості законів підвищує вимоги юридичної техніки створення нормативно-правових актів, зокрема до їх мовного оформлення. Саме втілення ідеї закону в мовну форму є вихідним пунктом матеріалізації закону і основою набрання законом чинності. Точність і ясність правничих формулювань, якісне і чітке їх мовне втілення,

правильне й однозначне використання юридичної термінології сприяє належному розумінню нормативно-правових актів, є важливою передумовою подальшого процесу інтерпретації та реалізації сформульованих у мовній формі правних приписів.

У сучасній лінгвістиці розуміння поняття *дискурс*, принципи його опису та інтерпретації залишаються дискусійними. Фундаментальною проблемою є «вивчення своєрідності дискурсивного мислення мовної особистості, що зумовлює специфіку дискурсивної діяльності і, ширше, дискурсивної поведінки» [9, с. 4–5], де в описі останньої домінує ідентичність як «життєвий стиль» [12, с. 478], яке запропонував Зелліг Харріс для пояснення правил послідовності речень у когерентному та впливу екстралінгвістичних факторів на його побудову [14].

Категорія *дискурс*, одна з провідних у комунікативній лінгвістиці і в сучасних соціальних науках, як і будь-яке широко вживане поняття, допускає не тільки варіанти вимови (з наголосом на першому і другому складі), але й велику кількість наукових інтерпретацій» [7, с. 85]. Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок від концепції Е. Бенвеніста, де були розмежовані план розповіді та план дискурсу – мови, що привласнюється мовцем [1].

Багатогранність поняття дискурс дозволяє мовознавцям виділити в ньому те, що є основним, розкриває онтологічні та функціональні особливості цього лінгвістичного явища: ***дискурс є свідомо організованим результатом мовленнєвого процесу***. Неможливість побудови чіткої класифікації дискурсів ілюструє багатовимірність і динамічність цього феномену. Саме мінливість, варіативність, рухливість сучасні дослідники (В. Карасик, М. Клушина) називають відмінними особливостями дискурсу. Відсутність єдиної типології (оскільки в основі можуть знаходитися найрізноманітніші дискурсивні параметри, кількість цих типологій не є величиною остаточною) і видима неможливість упорядкування численних дискурсів (як об'єднання дискурсивних/соціальних практик) – значима відмінність цього лінгвістичного феномену.

У лінгвістичній літературі юридичний дискурс представлений як багатоаспектне і багатопланове явище, як комплекс елементів, що створюють єдине ціле (див. праці [3, 5, 8] тощо). Значний внесок зробив М. Голєв [3], який є натхненником та редактором низки наукових праць про мову в юридичних практиках. Одним з найвагоміших досліджень юридичного дискурсу в Україні є праця Ю. Прадіда «У царині лінгвістики і права» [5], що репрезентує широке розуміння цього поняття: до юридичного дискурсу уналежнено текст права в динаміці, у процесі тлумачення і роз'яснення. У дисертації Н. Коваль [8], зазначено, що юридичний дискурс – це специфічний вид комунікації, який функціонує у різних середовищах: 1) судові засідання; 2) консультація (адвокат – клієнт); 3) допит свідка в усній формі; 4) законодавчі документи (закони, контракти, угоди; 5) судові протоколи та рішення суду. На думку Є. Кожемякіна [6], юридичний дискурс – це діяльність, яка регламентується певними історичними і соціокультурними

кодами (традиціями), а також є такою, що утворює зміст; вона спрямована на формулювання норм, правове закріплення (легітимізацію), регулювання та контроль суспільних відносин. Метою юридичного дискурсу є нормування і регулювання соціальної реальності – соціальних відносин між індивідами, виконання ними соціальних функцій, їх позиції в соціальній структурі. Маючи політичні, суспільно-культурні та економічні підстави реалізації цієї мети, юридичний дискурс базується також на системі соціального контролю, яка створюється за допомогою інших інститутів, наприклад, освіти або релігії. Право функціонує у сфері вже сформованих соціальних відносин, значень і смислів, залучаючи ті з них, які ефективно використовуються в якості інструментів контролю.

Ствержуємо, що юридичний дискурс представляє інтелектуальну діяльність у сфері права з логічною структурою, яка може бути розгорнута таким чином: мета – метод – результат. Мета визначає чітку спрямованість розумово-мовленнєвої діяльності суб'єктів аргументації, тобто те, заради чого вони ведуть юридичний дискурс – пошук істини, вирішення певних проблем, розв'язання спірних питань, досягнення консенсусу тощо. Методом є прийоми і способи, які використовують суб'єкти дискурсу для досягнення мети. Результатом юридичного дискурсу є, власне, досягнення мети або, навпаки, її не досягнення.

На нашу думку, сфера функціонування юридичного дискурсу не обмежена: це не лише власне юридична діяльність, а й мас-медійний, побутовий, політичний, рекламний, релігійний та інші типи дискурсу. О. Шейгал говорить про взаємодію юридичного дискурсу з політичним у сфері державного законодавства, та слушно зауважує, що «тексти законів є продуктом дискурсивної законотворчої діяльності як політиків, так і юристів» [11, с. 24].

Юридичний дискурс реалізується в рамках дискурсивного співтовариства інституціонального типу, що виконує діяльність в сфері права (парламент, суд, поліція, прокуратура, адвокатура, нотаріат). Дискурсивне співтовариство – це комунікативна спільність, яка об'єднана своїми юридичними цілями, такими як: укладення договору, захист в суді, тлумачення закону тощо. При цьому агент може бути індивідуальним, груповим і навіть нейтральним. Якщо в першому і другому випадках під дискурсом розуміється особливий вид комунікації, який має на меті обґрунтування понять і дій суб'єктів права в процесі правової комунікації, то в третьому мається на увазі не тільки те, як інтерпретується право (різні концепції праворозуміння), але і те, як право проявляє себе в комунікативних формах. З цих позицій юридичний дискурс – форма передачі змісту в праві.

Сучасний дискурсивний аналіз розвивається паралельно з теорією жанрів. Жанри вивчаються з урахуванням даних аналізу дискурсу і фактично співпадають з підвидами дискурсу. Таким чином, беручи за основу положення про те, що «види дискурсу співвідносяться з функціональними стилями та сферами комунікації й частково характером комунікації, а різновиди дискурсу більшою мірою відповідають жанрам» [2, с. 14],

виокремлюємо в юридичному дискурсі такі його типи: *законодавчий, усний судовий, письмовий судовий, освітньо-правовий дискурси та дискурс адвокат-клієнт* як різновиди юридичного дискурсу.

О. Walter структурує юридичний дискурс за відповідними функціональними галузями права: – 1) мова законів (законодавчі, абстрактні правові норми, призначені законодавцем як для фахівців, так і неюристів); 2) мова юридичної науки та експертиз (коментарі та обговорення спеціальних питань фахівцями для фахівців); 3) мова відомчого писемного спілкування (формуляри, пам'ятки, повістки та ін.); 4) адміністративний жаргон (неофіційне обговорення спеціальних питань фахівцями) [13, с. 44–57]. Для кожного функціонально-стильового різновиду юридичної мови властиві свої специфічні ознаки, норми і правила використання мовних засобів у відповідності до ситуації та комунікативного завдання.

З виокремленням юридичного дискурсу погоджуються всі лінгвісти, оскільки цей різновид представлено у типологіях, що ґрунтуються на соціальних, комунікативних, тематичних та функційних ознаках, проте засадничі риси та характерні ознаки юридичного дискурсу варіюються залежно від наукової концепції. Пропонуємо власну параметризацію функціонування юридичного дискурсу, при цьому вбачаємо системотвірні ознаки юридичного дискурсу параметрами його функціонування:

1. *Інституційність* – належить до інституційних видів спілкування, оскільки здійснюється в суспільстві, соціальних інститутах та установах. Це зумовлює наявність набору типових для певної сфери ситуацій спілкування, типових моделей соціальної поведінки, типових соціальних ролей, певної тематики спілкування, специфічний набір інтенцій та мовленнєвих стратегій.

2. *Ритуальність* – зумовлений нормативністю, закріпленістю та сталістю як мовленнєвих дій учасників взаємодії, так і використаних мовних формул. Ритуальність насамперед виражається в використанні етикетих висловлювань ініціального й завершального характеру. Через визначеність соціальних і комунікативних ролей учасників юридичного дискурсу мовець не детермінує того, хто повинен або відповідати, або виконувати певні мовленнєві дії.

3. *Інформативність* – витлумачено в протиставленні фатичності, а її критеріями визначено небанальність, релевантність і адекватність у поданні інформації. Специфікою інформативності юридичного дискурсу є те, що співвідношення фатичності та інформативності залежить від конкретного жанру: переважно фатичними є судові засідання (ритуальні жанри), а інформативними – виступи, політичні програми, біографічні тексти тощо.

4. *Смислова невизначеність* – зумовлена прагматичними та семантичними чинниками: абстрактністю та широтою значення, складністю значення, відсутністю семантичних меж у слів градуальної семантики та відносністю позначень, а також висуванням на перший план прескриптивно-спонукальної та впливової функцій юридичної мови, настановою на іміджевість, потребою уникати конфліктів.

5. *Логічність* – містить ланцюг логічно впорядкованих кроків. Принципи деонтичної логіки [2, с. 212] виражені у формі правила чи наказу, які вимагають від людини конкретних дій.

6. *Динамічність* – пов'язана з постійними змінами нормативно-правових актів. Насамперед це віддзеркалено на лексичному рівні, який є найбільш рухливим, а юридичний дискурс виражається через так звані «поточні» ключові слова.

7. *Дистанційованість* – реалізує інституційне спілкування – мовленнєву взаємодію представників різних соціальних груп, на кшталт: юрист vs правопорушник, адвокат vs клієнт, сторони конфлікту vs посередник (mediator), фізична vs юридична особа при укладанні контракту. Сюди належать: фізична (простора) дистанція, комунікативна (контактна), символічна, психологічна та інформативна дистанція.

8. *Аналітичність* – ґрунтується на функції мови та передбачає ірраціональність та опертя юридичної комунікації на підсвідомість. Аналітичність дозволяє конкретизувати абстрактні поняття, характерні для юридичного дискурсу, наділяючи їх юридичною силою, тому переконання пов'язане із впливом на емоції та підсвідомість, при цьому сугестивний момент переважає над раціональним.

Отже, такі вичерпні ознаки повною мірою віддзеркалюють специфіку юридичного дискурсу і є характерними для юридичних текстів. Перспектива дослідження полягає у тому, що ці загальні параметри потребують уточнення на вербальному рівні, оскільки юридичні тексти мають свої особливості на мовному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бенвеніст Е. Загальна лінгвістика / Е. Бенвеніст. – М. : Прогрес, 1974. – 447 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации (на материале современного английского языка) : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / А. Д. Белова. – Киев, 1998. – 443 с.
3. Голев Н. Д. Юридический аспект языка в лингвистическом освещении / Н. Д. Голев // Юрислингвистика-1: Проблемы и перспективы: Межвуз. сб. науч. трудов / Под ред. Н. Д. Голева. – Барнаул, 2000. – С. 11–58.
4. Грищенко Ю. А. Актуальные вопросы современной юрислингвистики / Ю. А. Грищенко // Ярославский педагогический вестник. – 2005. – №1 (42). – С. 20–23.
5. Коваль Н. Є. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англomовних законодавчих і судових документів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н. Є. Коваль ; ОНУ ім. І.І.Мечникова. – О., 2007. – 20 с.
6. Кожемякин Е. А. Лингвистические стратегии институциональных дискурсов / Е. А. Кожемякин [Электронный ресурс] // Современный дискурс-анализ. Лингвистические измерения дискурса. – 2011. – Вып. 3. – С. 62–69. – Режим доступа : www.discourseanalysis.org.
7. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 278 с.
8. Прадід Ю. Ф. У царині лінгвістики і права / Ю. Ф. Прадід. – Сімферополь : Ельїньо, 2006. – 255 с.

9. Седов К. Ф. Становление дискурсивного мышления языковой личности : Психологические и социолінгвістическіе аспекты / Под ред. О.Б. Сиротининой / К. Ф. Седов. – Саратов: Изд-во сарат. гос. у-та, 1999. – 180 с.
10. Скорофатова А. Лексичні особливості текстів нормативно-правових актів / А. Скорофатова // Лінгвістика. – 2014. – № 1(31). – С. 81–91.
11. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.
12. Gumperz J. J. A Postscript : Style and Identity in Interactional Sociolinguistics / J. J. Gumperz, J. C. Gumperz // Style and Social Identities. Alternative Approaches to Linguistic Heterogeneity. – Berlin, New York, 2007. – P. 477–501.
13. Otto W. Die Paradoxie einer Fachsprache / Walter Otto. –Stuttgart: Der öffentliche Sprachgebrauch. Band II, 1981. – 678 p.
14. Harris Z. S. Discourse analysis: A sample text / Z. S. Harris // Language. – 1952. – Vol. 28. – P. 30; 474-494.

В статье проанализирован лингвопрагматический аспект юридического дискурса. Отмечено, что предметом многих законодательных дискуссий является лингвистический статус юридического языка. Предложена собственная параметризация функционирования юридического дискурса.

Ключевые слова: дискурс, языковая девиация, юридический дискурс, юридическая лингвистика, юридический текст.

The lingual pragmatic aspect of legal discourse in the article analyzing. It is marked that the article of many legislative discussions is linguistic status of legal language. Own parametrization of functions in legal discourse is offered.

Keywords: дискурс, language deviation, legal дискурс, legal linguistics, legal text.

УДК 81.1

Цінько С. В.

РОЛЬ НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ СПІЛКУВАННЯ У ПРОЦЕСІ СПРИЙМАННЯ І РОЗУМІННЯ УСНОГО МОВЛЕННЯ

У статті аналізується роль невербальних засобів спілкування у процесі сприймання і розуміння усного мовлення, зокрема темпу мовлення, інтонації, виразності, зорової опори, міміки й жестикуляції, пантоміміки; з'ясовується їх вплив на розуміння усних повідомлень.

Ключові слова: невербальні засоби спілкування, сприймання і розуміння усного мовлення, темп мовлення, інтонація, виразність, міміка, жести.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблеми сприймання усного і писемного мовлення були предметом наукових інтересів багатьох